СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10 грудня 1971 р. № 322 VIII. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08 (дата звернення: 04.10.2026).
2. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15 березня 2022 р. № 2136 IX. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2136-20 (дата звернення: 04.10.2026).
3. Рішення Конституційного Суду України від 19 травня 2026 року № 3-р/2026 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України приписів другого речення абзацу другого, абзацу третього частини першої статті 12, абзацу другого пункту 3 розділу «Прикінцеві положення» Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» (щодо права на відпустки) / Справа № 1-4/2024 (219/24). – URL: https://ccu.gov.ua/novyna/pravo-na-vidpustky-v-umovah-voyennogo-stanu-sud-uhvalyv-rishennya (дата звернення: 05.10.2026).

Панфьорова М.А.
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу
Державний торговельно-економічний університет

ІСТОРИКО-ПРАВОВІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ РОЗУМІННЯ М'ЯКОГО ПРАВА В УКРАЇНІ

Сучасний розвиток правової системи України характеризується посиленням ролі різноманітних регуляторів суспільних відносин, які доповнюють традиційні механізми правового впливу. Одним із таких явищ є м'яке право, регулятивний потенціал якого пов'язаний із можливістю впливати на поведінку суб'єктів без встановлення безпосередньої юридичної обов'язковості відповідних правил. Його поширення актуалізує питання про співвідношення формальних і неформальних регуляторів, а також про соціальні та культурні чинники, що визначають авторитет і дієвість нормативних приписів.

У цьому контексті особливого значення набуває дослідження історико-правових передумов розуміння м'якого права в Україні. Українська правова традиція розвивалася в умовах тривалої відсутності власної державності, взаємодії різних правових систем, збереження звичаєвих норм і формування специфічних уявлень про справедливість, свободу та належний суспільний порядок. Ці обставини дають підстави розглядати історичний досвід України як важливий контекст для осмислення сучасних моделей соціальної регуляції.

Однією з визначальних особливостей української правової традиції була її еволюція в умовах тривалої відсутності власної національної державності та перебування українських земель у складі різних державних утворень. Це зумовлювало співіснування правових традицій, відмінність джерел права та нерівномірність їх розвитку [3, с. 11 - 12].

О. Головко наголошує, що відсутність власної держави не означала зникнення українського права, оскільки воно продовжувало існувати у формах правової культури, правосвідомості, правової пам'яті, звичаєвого регулювання та реальної практики суспільних відносин. Дослідник звертає увагу на те, що імперські правові системи прагнули уніфікувати регулювання на підвладних територіях, поступово витісняючи місцеві правові особливості. Водночас українська правова традиція зберігала ідентичність, зокрема через звичаєве право та діяльність інтелігенції зі збереження правової спадщини [1, с. 160 - 162].

У попередньому дослідженні нами було встановлено, що формування системи джерел права на українських землях відбувалося поступово, під впливом різних правових традицій. Нормативно-правовий акт тривалий час розвивався у взаємодії зі звичаєвим правом, а його утвердження як основного джерела не усунуло значення останнього [4, с. 57 - 59].

Отже, історичний досвід України демонструє, що функціонування правового порядку не вичерпувалося діяльністю держави та виданням нормативно-правових актів. За умов політичної несамостійності важливими чинниками збереження правової традиції ставали суспільне визнання норм, правова культура та усталені практики регулювання. Саме цей аспект становить одну з історичних передумов сучасного розуміння м'якого права.

Особливе місце в українській правовій традиції посідало звичаєве право, яке забезпечувало впорядкування суспільних відносин задовго до формування розгалуженої системи писаного законодавства. Його значення визначалося не лише відсутністю відповідного нормативного регулювання, а й авторитетом усталених правил поведінки, що відображали колективний досвід та уявлення про належне.

Звичаєве право було основним джерелом права у феодальний період і зберігало чинність на наших землях до XX ст. Його тривале існування зумовлювалося роллю територіальних громад, прогалинами у законодавстві та взаємодією звичаїв із нормативно-правовими актами [4, с. 59 - 60].

О. Головко, досліджуючи українське право в умовах імперського панування, наголошує на збереженні звичаєвого регулювання передусім у сфері власності, зобов'язальних, сімейних і спадкових відносин. На його думку, звичаєве право було не тільки засобом регулювання, а й однією з форм збереження української правової традиції за обставин, коли імперська влада прагнула витіснити місцеві правові особливості [1, с. 162].

Порівняння зазначених підходів дає змогу виокремити два взаємопов'язані аспекти значення звичаєвого права: його практичну регулятивну функцію та роль у збереженні правової ідентичності. При цьому його обов'язковість ґрунтувалася передусім на суспільному визнанні й тривалому застосуванні, а не виключно на формальному владному приписі.

У контексті дослідження м'якого права важливим є саме механізм регулятивного впливу. Звичаєві норми демонструють, що соціальна впорядкованість може забезпечуватися не тільки державним примусом, а й авторитетом правил в спільноті. Водночас історичне звичаєве право не можна ототожнювати із сучасним м'яким правом, оскільки вони відрізняються за джерелами формування, юридичною природою та механізмами дії.

Ще однією важливою передумовою сучасного осмислення м'якого права є ціннісний вимір української філософсько-правової думки. Право в межах цієї традиції розглядалося не лише як результат владної діяльності, а й як явище, зміст якого визначається уявленнями про справедливість, свободу, рівність і суспільне благо.

Г. Петришин, досліджуючи українську філософсько-правову думку XVI–XVIII ст., виокремлює такі її особливості, як визнання первинності природних прав людини стосовно закону, розуміння права як втілення духу народу та трактування його як юридизованої моралі. Дослідниця наголошує на значенні свободи, рівності, спільного блага, людської гідності та права на національну ідентичність як фундаментальних засад правового порядку [5, с. 501 - 502].

Такий підхід дає змогу розглядати право крізь призму його змістовної відповідності суспільним цінностям. Формальна наявність нормативного припису сама по собі не вичерпує питання про його правову значущість, оскільки важливими залишаються моральне обґрунтування, справедливість і сприйняття відповідних правил суспільством.

У цьому аспекті простежується зв'язок між українською філософсько-правовою традицією та сучасними підходами до соціальної регуляції, які враховують не лише формальну обов'язковість норм, а й їхню здатність впливати на поведінку через ціннісні орієнтири та суспільне визнання. Водночас така спорідненість стосується передусім змістовних і соціокультурних характеристик права, а не безпосереднього походження концепції soft law.

Історичні форми соціальної регуляції набувають нового теоретичного осмислення в контексті сучасної концепції м'якого права. Як зазначають Є. Григоренко та О. Передерій, м'яке право являє собою систему правил поведінки, закріплених у документах, які не мають юридично обов'язкової сили як такої, проте можуть спричиняти непрямі правові наслідки та практично впливати на суспільні відносини [2, с. 146 - 147].

Автори звертають увагу на дискусійність правової природи цього явища, зумовлену поєднанням правових і неправових елементів у його змісті. Вони також підкреслюють, що ефективне регулювання суспільних відносин потребує комплексного впливу різних соціальних регуляторів, кожен із яких має власні можливості та обмеження [2, с. 147 - 148].

Зіставлення цього підходу з історико-правовим досвідом України дає змогу простежити спільну закономірність: дієвість соціальних норм залежить не лише від їх формального закріплення, а й від соціального середовища, в якому вони функціонують, суспільного визнання та здатності впливати на поведінку. Якщо історичні форми звичаєвого регулювання забезпечували впорядкування відносин завдяки усталеній практиці, то сучасне м'яке право використовує інші інструменти нормативного впливу, зокрема рекомендації, стандарти та інші документи, що не мають безпосередньої юридичної обов'язковості.

Таким чином, можна виокремити три взаємопов'язані історико-правові передумови формування розуміння м'якого права в Україні. По-перше, тривала відсутність власної державності та перебування українських земель у складі різних держав зумовили розвиток правової традиції, що зберігалася не лише через формальні джерела права, а й завдяки правовій культурі, правосвідомості та усталеним соціальним практикам. По-друге, тривале функціонування звичаєвого права засвідчує роль суспільного визнання й авторитету норм у регулюванні відносин, яке не обмежується державним примусом. По-третє, українська філософсько-правова думка підкреслює значення справедливості, свободи, гідності та спільного блага для осмислення сутності права й оцінювання його регулятивного потенціалу.

Отже, історико-правові передумови розуміння м'якого права в Україні пов'язані з традицією взаємодії формальних і неформальних регуляторів, суспільного визнання норм та ціннісного осмислення права. Цей досвід поглиблює розуміння сучасного м'якого права як складового елемента багаторівневої системи соціальної регуляції, не ототожнюючи його з історичними формами звичаєвого регулювання

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Головко О. Місце українського права у правових системах Російської та Австрійської (Австро-Угорської) імперій. Право України. 2020. № 1. С. 159 - 179. DOI: https://doi.org/10.33498/louu-2020-01-159 (дата звернення 28.09.2026).

2. Григоренко Є. І., Передерій О. С. «М'яке право» у системі регулювання суспільних відносин: загальнотеоретичний контекст. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 5. С. 146 - 148. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-5/32 (дата звернення 28.09.2026).

3. Панфьорова М. Джерела права в Україні ранньомодерної доби: особливості класифікації. Law. State. Technology. 2022. Вип. 1. С. 10 - 16. DOI: https://doi.org/10.32782/LST/2022-1 (дата звернення 28.09.2026).

4. Панфьорова М. Еволюція нормативно-правового акта в системі джерел права України IX–XIX ст.ст. Актуальні проблеми правознавства. 2021. № 2 (26). С. 57 - 62. DOI: https://doi.org/10.35774/app2021.02.057 (дата звернення 28.09.2026).

5. Петришин Г. Р. Українська філософсько-правова думка XVI–XVIII ст. про ціннісний вимір права. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 2. С. 501 - 504. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-2/131 (дата звернення 28.09.2026).